

УДК

305-055.2:004.738.12

167.522:004

141.72:004.738.5

DOI

10.18485/KNJIZ.2015.1.1

Александра Вранеш

Прегледни рад

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Дигитална хуманистика и сајбер феминизам¹

Област дигиталне хуманистике темељи се на уверењу да живимо у свету у коме нико сâм не ствара, не регулише и не шири знање или културу. Од универзитета се очекује да стварају оригиналне дигиталне моделе (мрежу, блогосферу, дигиталне библиотеке итд.) и новине у тим областима. Они треба да допринесу успостављању мреже производње, размене и ширења знања. Отвореност и слободан приступ изворима информација представљају основни принцип. Дигитална хуманистика обухвата музеје, библиотеке, архиве, отворене галерије, демократизацију знања и културе, укидање граница између природних и друштвених наука, интелектуалну креативност, комбиновање медија, а понекад и дигиталну анархију и вредновање креативних копија једнако као и оригинала. У овом тексту ауторка најпре описује предности и ограничења дигиталне хуманистике, а потом издваја сајбер феминизам као феминистичку верзију дигиталне хуманистике, нову технокултуру, али и опозицију патријархалном академском дискурсу.

Кључне речи: дигитална хуманистика, демократизација знања и културе, сајбер феминизам.

Подручја у којима се пракса појединих научних и уметничких дисциплина прожима са компјутеризацијом (Schreibman, Siemens, Unsworth, XXIV) отварају пут дигиталној хуманистици. Дигитална хуманистика је, према Ен Бардик (Anne Burdick), Јохани Дракер (Johanna Drucker) и Питеру Луненфелду (Peter Lunenfels), заправо колективни сингулар, настао као производ изазова и споне између појма дигитални и појма хуманистика. Науке

¹ Реферат са пленарне сесије којом је отворена конференција *Шта је Књижевство?*

Текст је настао у оквиру пројекта 178029 Министарства просвете, науке и технолошког развоја *Књижевство, теорија и историја женске књижевности на српском језику до 1915. године.*

попут библиотекарства, библиотечке информатике, рачунарске лингвистике, или дигиталне хуманистике, које имају поуздану емпиријску или технолошку основу, дуго задржавају статус помоћних научних дисциплина, уз непрекидно доказивање аутохтоне терминологије и методолошких посебности.

У тумачења појма науке укључују се и на феминизму засноване поставке. Према непромењеним мушким епистемолошким премисама науке и технологије, по мишљењу Сандре Хардинг (Sandra Harding), једнако се дефинишу „лоша наука“ (што је за њу наука установљена на родним разликама) и „стандардна наука“ (наука која неутралним премисама крије родне разлике). И једну и другу треба „надоградити“ како би се постигло боље препознавање доприноса женске популације научном раду. И даље се лако уочава већа заступљеност жена у друштвеним него у природним наукама и претежно омаловажавајући однос према онима које прекорачују границе општих законитости. Није нам, сигурна сам, непозната оваква констатација. Пре неколико дана била сам у прилици да разговарам са једним колегом из сродне образовне институције веома забринутим за судбину кћерке која студира на једном техничком факултету, јер то није за жену. Без икакве жеље да са појачаним емоцијама тумачим овакав став, изражавам овом приликом само своју неверицу да нас овакво виђење ствари још увек није напустило. Многи су данас забринути за положај жена научника и жена конзумента научних резултата. Тако долазимо до још једне апсурдне ситуације да тачност, поузданост и комплексност библиографских података, према АПА стандарду цитирања, због потребе за јавном родном равноправношћу, бива замењена ускраћивањем одређених података у библиографском опису, у којем се, након тога, више не препознаје име жене или мушкарца аутора, јер је сакривено иницијалом.

Растуће поље дигиталне хуманистике мање диференцира улогу мушкарца и жене, јер израђује репутацију научне дисциплине фокусиране на технологији, а не на културним теоријама и социополитичком контексту, поседујући сопствене ригорозне професионалне стандарде и узбудљива теоретска истраживања (Hayles 2011). Сама дигитална хуманистика започела је као „рачунарство у хуманистичким наукама“, или „хуманистичко рачунарство“, и у првим данима је њена улога врло често схватана као техничка подршка раду „правих“ хуманиста који су водили главну реч на пројектима. Може се рећи да се оваквом применом рачунара у хуманистичким дисциплинама, „ефикасност машине“ није постављала у директно пропорционалан однос са успехом критике (McCarty 2009). И мада ово може звучати иронично, како су пројекти постајали већи, сложенији, и развијали рачунарске технике као суштински део истраживачког процеса, технички

образовани истраживачи су све више схватили рачунаре као саставног и незаобилазног чиниоца истраживања у хуманистичким наукама. Шнап и Презнер (Schnapp and Presner) су у Манифесту дигиталне хуманистике (Digital Humanities Manifesto 2.0) објаснили да је „први талас рада у дигиталној хуманистици био (...) квантитативан. Мобилисао је могућности база података за претраживање, аутоматизовао корпусну лингвистику, слагао хиперкартице у критичке низове. Други талас је квалитативан, интерпретативан, емпиријски, емоционалан. Он дигиталне комплете алата ставља у службу основних методолошких предности хуманистичких наука: обраћања пажње на сложеност, специфичност медијума, историјски контекст, аналитичку дубину, критику и тумачење. Први талас дигиталних хуманистичких наука крајем деведесетих година прошлог века и почетком 21. века био је превасходно усредсређен на велике пројекте дигитализације и успостављање технолошке инфраструктуре, док је садашњи други талас дигиталне хуманистике, који се може назвати ‘дигитална хуманистика 2.0’, дубоко генеративан.“ (Schnapp and Presner 2009) Електронска књижевност (e-lit), интерактивна фикција (IF), веб-артефакти, твитер, друштвени медији, смс романи, само су неки од производа на чији се настанак и анализу може применити методологија дигиталне хуманистике. Лака доступност дигиталног материјала, лакоћа истраживања, осећај лаког напретка стварају од света дигиталне хуманистике паралелну стварност. У њој, међутим, паралелно опстају и сумње: сумње у непрецизност, непоузданост и пролазност присуства дигиталних текстова; у институционалну утемељеност научне комуникације, у којој се често позивамо на мултикултуралност, мултилингвалност, интердисциплинарност, колаборативност, а да заправо у нашој научној методологији ништа нисмо променили. Од почетка настанка дигиталне хуманистике вођени смо једним циљем: заштитити, сачувати и учинити доступним у електронској форми што више културне баштине света. Док се предности дигитализације на пољу коришћења најубедљивије препознају, на пољу чувања су испод оних које везујемо за такозване традиционалне медије. Њихове особине да, уколико су без комерцијалних ограничења, обезбеђују апсолутну доступност, независну од времена и простора, као и максималну заштиту од хабања при директном контакту корисника са драгоценим материјалом, не могу у потпуности да надвладају замерке које се изводе из често високих трошкова везаних за опрему, радну снагу, као и за њихову кратковекост из више разлога, али и за велика улагања и напоре уколико њихов животни век желимо да учинимо што трајнијим. Отуда се понекад скептично закључује да су дигитални медији

„веома велики луксуз“, јер „све оно о чему се не бринете редовно, једног дана више неће бити расположиво“.²

Могли бисмо да кажемо да трећи талас дигиталне хуманистике показује начин на који дигитална технологија истиче аномалије које настају у неком истраживачком пројекту у хуманистичким наукама и води до преиспитивања претпоставки имплицитних у таквом истраживању, као што су нпр. критичко читање, стварање канона, периодизација, либерални хуманизам итд. Ми смо, како каже Презнер у свом манифесту (2010: 10) „на почетку промене стандарда којима се руководе прихватљиви проблеми, концепти и објашњења, а такође и усред трансформације институционалних и концептуалних предуслова за стварање, преношење, доступност, и очување знања.“ Данас већ полако улазимо у фазу у којој треба да почнемо да размишљамо и како да обришемо или заборавимо оно што нам је мање или никако потребно.

Захваљујући Организацији Уједињених Нација за образовање, науку и културу, културна баштина се истиче као незаобилазан фактор глобализације и залог међунационалних дијалога, а употреба нових информационих и комуникационих технологија, којима се она чува и промовише, треба да допринесе афирмисању и достизању (EFA Education for All) циљева. Дигитализацијом се обезбеђују чување и промоција документарно-историјске, културне и научне баштине, доприноси се развоју демократичности знања и омогућава учење на даљину. Мало је битно да ли је изабрани медиј глас, тело, одштампана страница, или пикселизирани објекат. Све тековине, садашње и претходне, изложене су оштром просуђивању, било да су умерене или скандалозне, херојске или глупе, приватне или јавне. Замагљена је и линија између између критичара и доносиоца одлука, научника и забављача. У Манифесту 0.2 „време је кратко, ово је жанр у журби.“ Стваралац се упозорава да „ако очекује линеарност и логику или академску доследност, греши, јер жанр има једину логику: M's: mix :: match :: mash :: manifest, односно: не кукај; коментариши, ангажуј се, разгласи идеју; придружи се; иди даље.“ Дигитална хуманистика није јединствено поље, већ низ конвергентних пракси које истражују свемир у којима:

² Овакав заључак Лухтерханд (Luchterhand) извлачи из чињенице да се може догодити да данас скенирани документ не буде читљив кроз 20 година због промене софтверских и хардверских решења. Хибридно микрофилмовање, које омогућава дигитализацију садржаја микрофилма, а не самог документа, тако постаје пожељан поступак заштите документације за многе установе које чувају културну баштину, јер као коначне производе обезбеђује и микрофилм и дигитални запис.

а) штампање више није искључиво нормативни медиј којим се знање производи и / или дистрибуира; штампа се апсорбује у нове, мултимедијалне конфигурације;

б) дигитални алати, технике и медији мењају производњу и ширење знања у уметности, хуманистичким и друштвеним наукама.

Дигиталне хуманистичке науке настоји да играју инаугуралну улогу у односу на свет у којем више нико није једини произвођач, управитељ и дисеминатор знања или културе. Универзитети се позивају да обликују изворно дигиталне моделе (веб, блогосфере, дигиталне библиотеке, итд) и иновације у овим областима и да олакшају формирање мреже за производњу, размену и ширење знања, који су, одједном, и глобални и локални. Универзитет у Мелбурну оформио је 2011. године Удружење истраживача дигиталне хуманистике, указујући на потребу да се поменута синтагма користи у истом значењу у Аустралији, као у Европи и Америци, не подразумевајући под њом само дигитални факсимил, већ интерпретативни, машински читљив текст.

Штампани модел су апсорбовали други хибридни модели комуникације, који су наметнули промене у језику, пракси, методологији, а оне резултирају интердисциплинарношћу и мултидисциплинарношћу. Отвореност извора и приступа је једина законитост. Дигитална хуманистика, заправо, означава музеје, библиотеке, архиве, галерије без зидова; демократизацију знања и културе; укидање граница између природних и друштвених наука; интелектуалн креативност; микс медија; некад и дигиталну анархију и вредновање креативне копије колико и оригинала. Генеративна хуманистика, као њен највиши облик, подразумева: надограђивање веће слике над експертским знањем; сарадњу и креативност; трансверзално, трансдисциплинарно, иновативно размишљање; тимски рад; процес, а не производ; омасовљење знања, ван универзитета.

Према постојећим манифестима, а нису малобројни, јер и институције и појединци имају потребу за канонизацијом, у овом случају недосегнутом, све се то постиже проширењем квалитета, домета и утицаја знања у хуманистичким наукама; ангажовањем у дизајну и развојним процесима који доводе до богатијих, вишесмерних модела, жанрова, академске комуникације и праксе. Традиционална хуманистика је „балканизована“ језиком, нацијом, методологијом, медијем. Дигитална хуманистика је конвергенција не само међу хуманистичким дисциплинама, већ и између уметности, науке и технологије, којој су основне особине: радозналост, отвореност, укрштање

истраживања, примена нових методологија, слобода у коришћењу ауторских права, креативност, храброст, визионарство, слобода располагања садржајима, педагошка домишљатост.

Суочавајући се са изазовима образовања, свака дигитална колекција доприноси ширењу информационе писмености и опште просвећености, дигиталној заштити, чувању и коришћењу документарно-историјске, културне и научне баштине. На том путу поједини производи затвараће поступно неке наше ситне, или крупне, али свакако слободе на које смо се претходно навикли. „Дигиталне технологије нису више“, каже Чарли Гир, „само обичне алатке, већ, било то добро или лоше, све више учесници у нашој све више партиципаторној култури.“ Стога се они не спутавају правилима, прописима, кодовима, вредностима и принципима, већ се у својим истраживањима руководе креативношћу, критичношћу, динамичношћу, слободом мишљења. У дигиталној хуманистици језик постаје све значајније потреба, идентификација и дивергенција и зато свако истраживање у области дигиталне културе мора да почне и заврши питањима присуства условно мањих језичких заједница. Формирајући дигиталну збирку наше хуманистике, враћамо дуг њеним творцима, претходним генерацијама, и задужујемо следеће које ваља да наставе да чувају наш културолошки, духовни и национални идентитет.

Каква је улога жене и женског покрета у поменутом друштвеном и научном контексту? Сузана Песонен (Susanna Paasonen) поставља питање који и какви интернет сервиси се обраћају жени као пожељном кориснику. Интернет као колевка обећања, жеља, надања, очекивања, интернет као паралелна умишљена реалност, интернет као лак модел комуникације, отворен је, истина, за научне, али још више за комерцијалне садржаје, или чак за садржаје који нису друштвено прихватљиви. Рекламирање производа за личну и општу хигијену, за квалитетне кулинарске услуге, за нежну женску предусретљивост, сложићете се, нема за свога корисника жену, она је ту медијатор, посредник за коначног мушког конзумента робе и услуга. Како се у томе електронском свету позиционира жена као творац и корисник садржаја? Са великом тачношћу можемо утврдити да одговори на ово питање углавном почивају на тацитном знању, на уобичајеним претпоставкама, на давно прихваћеним такозваним друштвеним истинама, а не на документованим истраживањима и аргументованом закључивању. Отуда не чуди што се за сферу женског интересовања проглашавају емоционално обојени подаци и производи за интимну и кућну употребу, као метафора породичног топлог и штедљивог огњишта и посвећене, односно страсне љубави. За Сузан Песонен информационе мреже нису само медиј сутрашњице, већ чиниоци културног континуума за репродукцију културних вредности и хијерархије, у којој

обликовање специфичних женама усмерених сервиса управо доприноси наглашавању родних стереотипа и даљем прихватању већ вековима непромењених односа између жена и мушкараца. Отуда је у дигиталној ери обесхрабрујући закључак Џејнел Браун: „Обећали су нам револуцију, а све што смо добиле били су хороскопи, препоруке за дијеталну исхрану и савети за успешно родитељство.“ Као супротност поменутом остварује се сајберфеминизам, представљен модернизованом сликом промотивне журке тапервеар посуђа из педесетих година прошлог века, на којој се окупљене младе жене добацују рачунарима.

Везе сајберфеминизма са постхуманизмом и политиком постмодерног идентитета потврђују да одговарајућа дефиниција овог појма још увек није пронађена. Док се постхуманизам, у најширем смислу, бави питањем односа себе и другог, сајберфеминизам се заснива на релацији машине и човека. Интелектуални корени сајберфеминизма налазе се у *Манифесту за киборге: наука, технологија и социјалистички феминизам осамдесетих година 20. века*. Током деведесетих година спонтано и истовремено се јавља на јужној и северној хемисфери сајберфеминизам којем успоставља равнотежу сродни, углавном европски, покрет Old Boys Network. И по први пут такозвани мушки покрет дефинисан је кроз сто антитеза женском покрету као његовом предлошку. Најважнијих је једанаест и писане су на неколико језика, енглеском, српском, пољском, холандском, шпанском и немачком:

1. cyberfeminism is not a fragrance
2. cyberfeminism is not a fashion statement
3. sajbrfeminizm nije usamljen
4. cyberfeminism is not ideology
5. cyberfeminism nije asexualan
6. cyberfeminism is not boring
7. cyberfeminism ist kein gruenes haekeldeckchen
8. cyberfeminism ist kein leerer kuehlschrank
9. cyberfeminism ist keine theorie
10. cyberfeminism ist keine praxis
11. cyberfeminism ist keine tradition
12. cyberfeminism is not an institution.

Ове ставке прокламују хумор, иронију и озбиљност, индивидуалност и умрежавање, мултилингвалност и међусобно разумевање.

The First Cyberfeminist International, часопис из 1997. године, у средиште сајберфеминизма поставља децентрализовану, мултипликативну, партиципаторну праксу, која развија различите нивое свести.

Сајберфеминизам се не претвара у политичку тактику, нити партију, јер одолева утопијским и митским конструкцијама мреже, а истиче сараднички активизам, што проистиче и из закључка *Манифеста* Доне Харавеј (Donna Haraway) да ће радије бити киборг него богиња. Подсећање на Марш милион жена у Филадельфији 1997. године ипак указује и на политички активизам сајберфеминизма, који је извориште метафора киборга у жељи да се превазиђу лимити традиционалних родних одређења и феминизма. Мариса Олсон резимира мисли Доне Харавеј као веровање да не постоји дистинкција између природног живота и машине коју је израдио човек.

Сајберфеминизам се развија као феминистичка варијанта дигиталне хуманистике, као нова технокултура, као супротстављање патријархалном академском дискурсу чак и у ери дигитализације и интернета.

Литература

Adam, A. (1997). "What should we do with cyberfeminism? ." In R. Lander & A. Adam (Eds.), *Women in computing* . Exeter: Intellect Books, 17-27.

Adam, A. (1998). *Artificial knowing: Gender and the thinking machine*. London: Routledge.

Baker, N. (1996) *The Size of Thoughts: Essays and Other Lumber*, New York: Random House.

Baker, N. (2001) *Double Fold: Libraries and the Assault on Paper*, New York: Random House.

Berry, D. M. (2011) *The Philosophy of Software: Code and Mediation in the Digital Age*, London: Palgrave Macmillan.

Clinamen (2011) "The Procedural Rhetorics of the Obama Campaign", retrieved 15/1/2011 from <http://clinamen.jamesjbrownjr.net/2011/01/15/the-procedural-rhetorics-of-the-obama-campaign/>

Feminizing the Textual Body: Women and their Literary Annuals in Nineteenth-Century Britain. Papers of the Bibliographical Society of America 99.4 (Dec. 2005): 573-622.

Flanders, J. (2009) "The Productive Unease of 21st-century Digital Scholarship", *Digital Humanities Quarterly*, Summer 2009, Volume 3 Number 3, retrieved 10/10/2010 from <http://digitalhumanities.org/dhq/vol/3/3/000055/000055.html>

Fuller, M. (2008) *Software Studies \ A Lexicon*, London: MIT Press.

Fuller, S. (2010) "Humanity: The Always Already – or Never to be – Object of the Social Sciences? ", in Bouwel, J. W. (ed.) *The Social Sciences and Democracy*, London: Palgrave.

Haraway, D. "A Cyborg "Manifesto Science, Technology, and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century", in *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature* (New York; Routledge, 1991), 149-181.

Hayles, N. K. (2011) "How We Think: Transforming Power and Digital Technologies", in Berry, D. M. (ed.) *Understanding the Digital Humanities*, London: Palgrave.

JAH (2008) "Interchange: The Promise of Digital History", *The Journal of American History*, retrieved 12/12/2010 from <http://www.journalofamericanhistory.org/issues/952/interchange/index.html>

Lakatos, I. (1980) "Methodology of Scientific Research Programmes", Cambridge: Cambridge University Press.

Liu, A. (2003) "The Humanities: A Technical Profession", retrieved 15/12/2010 from http://www.english.ucsb.edu/faculty/ayliu/research/talks/2003mla/liu_talk.pdf

Liu, A. (2011) "Where is Cultural Criticism in the Digital Humanities", retrieved 15/1/2011 from <http://liu.english.ucsb.edu/where-is-cultural-criticism-in-the-digital-humanities/>

Manovich, L. (2008) "Software Takes Commons", retrieved 1/12/2010 from <http://lab.softwarestudies.com/2008/11/softbook.html>

McCarty, W. (2009) "Attending from and to the machine", retrieved 18/09/2010 from <http://staff.cch.kcl.ac.uk/~wmccarty/essays/McCarty,%20Inaugural.pdf>

Montfort, Nick. (2004) "Continuous Paper: The Early Materiality and Workings of Electronic Literature", retrieved 16/1/2011 from http://nickm.com/writing/essays/continuous_paper_mla.html

Montfort, N. and Bogost, I. (2009) *Racing the Beam: The Atari Video Computer System*, London: MIT Press.

Moretti, F. (2000) "Conjectures on World Literature", retrieved 20/10/2010 from <http://www.newleftreview.org/A2094>

Moretti, F. (2007) *Graphs, Maps, Trees: Abstract Models for a Literary History*, London, Verso.

Ramsay, S. (2011) "On Building", retrieved 15/1/11 from <http://lenz.unl.edu/wordpress/?p=340>

Sample, M. (2011) "Criminal Code: The Procedural Logic of Crime in Videogames", retrieved 15/1/2011 from <http://www.samplereality.com/2011/01/14/criminal-code-the-procedural-logic-of-crime-in-videogames/>

Paasonen, Susanna; Consalvo, Mia (2002). *Women and everyday uses of the internet: agency & identity*. New York: Peter Lang.

Schnapp, J. and Presner, P. (2009) "Digital Humanities Manifesto 2.0", retrieved 14/10/2010 from http://www.humanitiesblast.com/manifesto/Manifesto_V2.pdf

Schreibman, S., Siemans, R., and Unsworth, J. (2008) *A Companion to Digital Humanities*, London: Wiley-Blackwell.

"TechnoRomanticism: Creating Digital Editions in an Undergraduate Classroom." *Journal of Victorian Culture* 16:1 (2011 April): 107-112.

UDC

305-055.2:004.738.12

167.522:004

141.72:004.738.5

Aleksandra Vraneš
Faculty of Philology
University of Belgrade

Overview article

Digital Humanities and Cyber-Feminism

The field of digital humanities has been established on an assumption that we live in a world in which no one is the only producer, manager and disseminator of knowledge or culture. Universities are invited to form original digital models (web, blogospheres, digital libraries, etc.) and innovations in these areas. They ought to foster the establishment of a network for production, exchange and dissemination of knowledge. The openness of sources and access is the only principle. Digital humanities encompass: museums, libraries, archives, galleries without walls; democratization of knowledge and culture; the abolition of boundaries between natural and social sciences; intellectual creativity; mix of media; sometimes even digital anarchy and equal evaluation of creative copies and originals. In this article, author first describes advantages and limits of digital humanities, and then points to cyber-feminism, a feminist version of digital humanities, a new techno-culture, as well as opposition to patriarchal academic discourse.

Keywords: digital humanities, democratization of knowledge and culture, cyber-feminism.